

В. В. Савченко,

доцент кафедри культурології ОНУ імені І. І. Мечникова,
куратор артпроекту «Образ мислення».

МИСТЕЦТВО І ФІЛОСОФІЯ В АРТПРОЕКТІ «ОБРАЗ МИСЛЕННЯ»

Упродовж півтора місяця з 20 вересня 2010 року в Одесі у рамках артпроекту «Образ мислення» проходила серія різноманітних заходів, що були об'єднані темою розмаїття і специфіки художньої свідомості, розглянутих у полі сучасного образотворчого мистецтва Одеси. Проект присвячено 10-річчю створення філософського факультету в Національному університеті імені І. І. Мечникова. Задум проекту виник і як своєрідний знак вшанування філософії в Одесі, зокрема філософського факультету, і як певний творчий експеримент, як можливість подивитися на мистецтво, зокрема образотворче, у ракурсах його багатогранних взаємозв'язків з мисленням і філософією, від аспектів філософського наповнення художніх творів і методологічних проекцій його інтерпретування до соціокультурних вимірів діяльності сучасного художника-філософа. Увазі учасників проекту було запропоновано віяло власне мистецьких і рефлексивно-теоретичних підходів до проблем художнього мислення. За «жанром» проект треба було б віднести до так званих сучасних науково-практичних фестивалів, які нерідко сьогодні здійснюються в полі культурологічних досліджень, поєднуючи широке коло можливостей не тільки теоретичного, але й практичного пізнання. Загальна естетично-художня спрямованість і водночас принципова різноаспектність проекту позначилися не тільки змістовно у темах і формах заходів, проте охопили у горизонті розглядання і розмаїття місць перебування подій, художньо-культурних центрів міста, де вони відбувалися. Так, в різні дні ними стали один з найкреативніших вітчизняних музеїв — «Дом Блещунова» і молодий, дуже активний сьогодні Музей сучасного мистецтва Одеси (МСМО), одна з найстаріших та найвідоміших в місті галерея Спільки художників України (на Єкатеринінській, 18) і провідна галерея сучасного мистецтва «NT-Art», відомий давніми славетними традиціями і прикрашений старовинними раритетними рельєфами виставковий зал Наукової бібліотеки ОНУ ім. І. І. Мечникова і культур-територіальна новація — Експериментальний арт-центр МСМО «Чайна фабрика». Серед форм спілкування було запропоновано відкриття п'ятьох виставок, зустрічі з авторами, лекція, майстер-клас і два круглих столи, на початку і наприкінці проекту.

Усі заходи були задумані як репліки діалогу, своєрідні сучасні варіанти відповідей на певну низку питань. Власне самі ці питання не є новими, скоріш за все, вони завжди хвилювали усіх тих, для кого мистецтво є суттєво важливою і невід'ємною частиною життя. В цьому проекті вони були озвучені в такий спосіб.

Що сьогодні зближує, а що роз'єднує мистецтво художників різних поколінь?

Які змістовні завдання ставлять перед собою різні напрями — мистецтво, що орієнтується на класичні моделі, модерне, постмодерне?

Як види образотворчого мистецтва, їхні матеріали та інструментарій, технічні й жанрові можливості «відгукуються», специфічно «реагують» на сенси, що ними виражаються?

Які індивідуальні смисли й образи мистецтва відкриваються безпосередньо у виставках і обговореннях даного проекту?

Кожного з цих питань вистачило б на безліч експозицій і проєктів. Тому у відборі персоналій для виставок критерій несхожості та суцільного підкреслення розмаїття не був першочерговим. З іншого боку, не було й завдання підкорення усіх заходів щодо однієї чітко та вузько накресленої ідеї. Скоріш за все, те, що було запропоновано увазі, можна було б охарактеризувати як одну з можливостей і спроб більш свідомого звернення до творчості різних одеських художників під кутом зору багатомірної проблеми відображення мислення в образотворчому мистецтві.

Отже, які сенси і «образи мислення» розкрилися у ході розгортання проєкту?

Це містичні за внутрішнім наповненням інсайти-одкровення Ольги Дьокіної (виставка живопису «Зоріння»), які виникають у зв'язку з її гірськими пейзажами. Вони ж «спалахують» й освітлюють своєю таїною й череду кипарисів, й абриса архітектурних будівель, й майже неймовірну у власному спокої-«спогляданні» гладь води. Це й переосмислення через мову абстракції вічної теми зустрічі чоловічого та жіночого начал, її бачення у земному і небесному «вимірах». Невідбутня загадка, тяжіння та відштовхування біблейських і сучасних Адама та Єви — в хаосі та переплетінні кольорів і ліній, що на мить (або «назавжди», у перспективі філософського погляду) відкриваються як ні з чим не зрівняна гармонія Любові.

Ігор Терехов (виставка графіки «Пейзажі») висловлюється у своїх творах ніби підкреслено прозаїчною мовою, з максимально стриманою інтонацією. Проте за скупістю засобів можна відчутися «сліди» його дійсно піднесеного бачення, що відкриває вишукану красу у вкрай невибагливих мотивах: перегуки арок і оголених стовбурів зимових дерев у наче б то звичайнісіньких одеських двориках, або раптом помічені ритми засніжених парпетів невеличких сходиночок. Це погляд художника, який вмів в мистецькому русі вихопити поезію у найскромнішому її вбранні. «Перлини», що знаходить і витягує з піску та тини буднів І. Терехов, здатні звільняти наші очі від «замиленості» рутинною, повертати нас до себе, до себе справжніх, очищених від сміття і галасу сучасного середовища, що агресивно атакує і «зомбує» людину сьогодення.

Для Ольги Разінкіної (виставка малярства «Форми сенсів») безперечно характерною є споглядальність, «делікатність» і тактовність до того, що зображується, і все це передано через виразну живописну плоть. Живописати — це означає писати життя, у незліченності його земних проявів. Безкрайність просторів, неосяжна широта ланів, наша людська малість і разом з тим сила «очерета, що мислить» — ось ті образи і думки, якими переймається художниця і глядачі її полотен...

У цьому оспівуванні земного життя, із його радістю і складністю, серйозністю і ніжністю, мисткиня на свій лад, творчо підхоплює і розвиває художнє мислення... Юрія Єгорова. Формуючись в одеському мистецькому середовищі, Ольга Разінкіна виявилася чутливою і відкритою до художніх звершень і досягнень, що зробив легендарний Майстер.

Великі Єгоровські полотна (виставка «Проекції художнього мислення»), що були люб'язно представлені для проєкту галереєю «NT-Art», власницею найбільшого зібрання творів художника, дали живу, безпосередню можливість знову відчутися потужність і самобутність творчого бачення нашого видатного сучасника, який, на превеликий жаль, два роки потому пішов у засвіти.

Море Єгорова. В тому, що його роботи в першу чергу хочеться називати саме так, а не морськими пейзажами чи то маринами, говорить про те, що втілення єгоровських думок та емоцій про море виходить за межі звичайного жанру. Цей образ поєднує у собі «установки» та «підходи» пейзажу та портрету, натюрморту й абстракції. У словах Ю. М. Єгоров визначив своє філософське

розуміння моря в афористичному формулюванні: «Море — є зримий образ безкінечності»; а його полотна стали неймовірно ємними живописними символами трансцендентного.

Натюрморт Єгорова, хоча й іншими засобами, знову звертає нашу увагу на спів-присутність вічного й минушого, тайного й явленого. Вкрай наповнена багатючість, соковитість, свіжість життєвих проявів, проте водночас їхня миттєва короткоплинність (розкішні, чуттєво переконливі плоди й фрукти), а з іншого боку, ніби сяючий у нерухомій довершеності Платонівський світ Ідей (геометричні фігури, наче відшліфовані самою вічністю у власній структурній ясності й незмінності).

Поряд у виставковій залі наукової бібліотеки Національного університету, де паралельно відбувалась книжкова виставка «Філософія в Одесі: ХІХ—ХХІ століття», демонструвалися роботи іншого відомого одеського мистця — «безпредметника» Сергія Савченка. Художник-абстракціоніст уходить від зображень фізичного світу в царину «чистих форм», «чистого» вираження думок і почуттів. В тому, що він робить, ми бачимо невідступні пошуки того, як без «підставок» фігуративності знайти спосіб, щоб показати глибинні сенси людського існування. Але кожне його полотно — це й конкретна спроба передати живу, екзистенційно напружену ситуацію теперішнього особистісного переживання вищого й вічного. Образно-тематичне розмаїття полотен С. Савченка розкриває багатомірність світу художника, різноманітність і чуттєво-емоційну захопленість його творчих роздумів. Тут домінує драматичне начало, боротьба й потужність контрастних протиставлень. Його композиції — це «знаки» злетів та поневірянь людської душі, її могутніх устремлінь і просвітлень. Визначаючи, звісно, передусім, індивідуальну позицію у мистецтві, власне творче кредо, майстер говорить: «Кожний художник малює свій іконостас...»

Серію експозицій завершувала виставка «Непостійність пам'яті» Тамари Білоглазової, випускниці філософського факультету ОНУ. Її об'ємна презентація різноманітних (за технікою, темами, настроями) графічних робіт та інсталяцій (у вигляді оригінальних ляльок) прочитувалась як довгий неспішний діалог з Культурою, її сенсами й образними, знаковими, текстовими висловлюваннями-артефактами. Мотиви й персонажі С. Далі перемежаються тут із текучою структурою ін'ян, Конфуцій сусидить із давньогрецькою міфологією, поезія зі слоганами газетних шпальт. Художниця сміливо, підкорюючись лише звучанню власного образу, комбінує різні технічні засоби (акватипія, малюнок олівцем, кульковою ручкою, фломастером), нерідко звертається до колажу як до органічної теперішньому світовідчужуванню формі схоплення пульсації часу. Світлини, «краї» хроніки-«кіноплівки», газетні вирізки-заголовки — все перемішується у стрімкому й бурхливому потоці, що часто-густо гостро протистоїть почуттям, думкам, пам'яті унікальної людської субстанції...

Зазвичай про образотворчість, як і нерідко про мистецтво взагалі, розмова ведеться у контексті вираження почуттів. Це, в певній мірі справедливо, проте в цю мить ми відсторонюємося від того, що й почуття можуть бути багатопланові і складні, позначені і визначені «тягарем» значень і сенсів. В цьому проекті було зроблено спробу привернути увагу до цього аспекту образотворчого мистецтва, зробити наголос на ньому як специфічному різновиді художнього мислення і художньої свідомості.

Важливим «логіко-філософським» доповненням у широкій розмові про мистецтво як самобутній спосіб мислення (що було загальним підґрунтям для різних подій артпроекту), виявилися деякі положення доповіді доцента Л. М. Сумарокової, яка виступала в день відкриття однієї з виставок в Науковій бібліотеці на засіданні Центру гуманітарних досліджень імені Георгія Флоровського.

Розповідаючи про історію розвитку логіки у філософській думці Одеси, і зокрема зупиняючись на більш детальній характеристиці ідей професора Новоросійського університету М. М. Ланге, авторитетний дослідник зазначила, що навіть у витоках логіко-філософських студій одеських мисленників і вчених формувалася серйозний професійний інтерес до проблем різноманітності мислення, до акцентування його «психологічних» вимірів і визначень.

Значущим і перспективним для подальших наукових розробок було й те, що експозиція живопису «Проекції художнього мислення: Ю. Єгоров. С. Савченко (живопис)», відбуваючись в одному залі з книжковою виставкою «Філософія в Одесі: ХІХ—ХХІ століття», разом робили наголос на темах зв'язку філософії і художньої творчості, мистецтва як особливої форми мислення. В одному просторі опинилися витвори художньої думки і теоретична рефлексія з цього приводу. Тобто, можна сказати, що тема естетичних аспектів свідомості в її сьогодинському широкому звучанні, була репрезентована в цьому залі, як працями сучасників — виданнями кінця ХХ — початку ХХІ століття, передусім, діючим професорсько-викладацьким складом філософського факультету, так і доробком видатних вчених минулого, наприклад, статтями й монографіями М. Я. Гротта, М. М. Ланге, С. В. Рубінштейна, Н. П. Кондакова.

Ємною частиною артпроекту стала лекція доцента філософського факультету Л. М. Богатої «Мистецтво багатовимірного світу». Підґрунтям та ілюстрацією для розмови слугувало мистецтво провідних сучасних майстрів, насьогодні переважно зарубіжних. Серед творів вітчизняних мистців лектор звернулася до об'єктів Оксани Мась, одеситки, яка навчалася в Художньому училищі імені М. Б. Грекова і отримала освіту бакалавра на філософському факультеті ОНУ імені І. І. Мечникова. Цілком ймовірно, що у наступних етапах проекту мисткиня візьме участь безпосередньо, представляючи свої оригінальні твори. Треба сказати, що наявність серед випускників філософського факультету ОНУ, чотирьох професійних художників, відомих у світі, як О. Мась, або навіть у контексті мистецтва Одеси (О. Щокіна, Т. Білоглазова, Р. Громов), є фактом, який підсилює підстави для нашого уважного ставлення до проблем зв'язку філософії і мистецтва.

Спираючись на певні положення Аристотеля і Н. Гартмана, лектор сконцентрувала увагу на деяких важливих аспектах самовідчуття сучасної людини, в тому разі на її індивідуалізмі, соціальному відчуженні і водночас на полікультурності та багатовимірності. Розмову про це, а також про потребу людства у формуванні спільних засад нової єдності, нової колективності, Л. М. Богата вела, звертаючись до робіт художників початку ХХ і ХХІ століть. В полі зору її і аудиторії були живопис, скульптура, інсталяційні об'єкти. В. Кандинський, П. Філонов та С. Ісупов, О. Акіндінов, Н. Мібах... Плідним і перспективним виявилось відвідування і осмислення лекції не тільки студентами — філософами і культурологами, але й професіоналами-художниками (О. Дьокіна, Т. Білоглазова). Тема багатовимірності мислення людини, що кореспондувала із розмаїттям засобів художньої мови, її фігуративними і нефігуративними проекціями, технічними можливостями і «уподобаннями» була органічна і в контексті майстер-класу Т. Білоглазової, і двох круглих столів, завданням яких було, передусім, бажання поставити нагальні питання осмислення мистецтва перед самими студентами-філософами, надання їм шансу відчутти власну професійну відповідальність за осмислення і розвиток подій сучасної культури, зокрема в галузі мистецтва.

Перший круглий стіл «Границі мистецтва: живопис — фотографія» відбувся 22 вересня, тобто на початку дії проекту, в галереї сучасного мистецтва «NT-Art», де можна було побачити роботи добре відомого українського постмодерного фотомайстра О. Шевчука в експозиції «А4 — Весільний неформат».

У центрі обговорень були питання розмивання меж сучасного мистецтва, принципове порушення ustalених жанрових і видових конфігурацій в полі образотворчості і візуальних мистецтв. З іншого боку, інтерес викликали теми шляхів вибудовування і усвідомлення власної мови, образу, мислення у таких різних і водночас близьких формах мистецтва як художня фотографія і малярство.

Говорячи про круглі столи артпроекту, не можна не назвати ще одну подію, яка по термінах виявилася вписаною у його межі, а змістовно стала й імпульсом, і продовженням заходів, які здійснилися в Одесі. Так, мова йде про круглий стіл «Філософія і критика мистецтва», що проходив у Центрі практичної філософії в Києві (23—24 вересня) під егідою Українського філософського фонду і Києво-Могилянської Академії, учасником якої була й автор цих рядків. На перетині поглядів філософів, естетиків, мистецтвознавців і арткритиків відбулося обговорення низки найгостріших проблем сучасного мистецтва і артсередовища. Думки провідних українських філософів — С. Пролєсва, І. Бондаревської, Л. Мізіної, петербурзького естетика С. Ніконової, а також інших учасників дискусії з різних регіонів України — С. Стоян, О. Коннова, М. Юр, О. Сущенко, В. Савченко, створили плідну творчу атмосферу розгляду питань, чимало яких було перенесено і на обговорення в Одесі. У зустрічах з художниками, студентами філософського та інших факультетів ОНУ, зі студентами Художнього училища імені М. Б. Грекова, що долучилися до проекту, так чи інакше, на прикладах різноманітних творів, проходило інтенсивне і напружене осмислення питань можливостей взаємопроникнення філософії і мистецтва, розуміння становища художника і глядача в сучасному творчому процесі, проблем сутності мистецтва і його актуальних функцій у сьогоденні. Круглий стіл «Художник — філософ: «за» чи «проти?»» в Музеї особистих колекцій імені О. В. Блещунова, що став в певній мірі підсумковим для проекту, у розмові студентів філософського факультету з мисткинею О. Дьокіною, директоркою музею С. Остаповою, доцентом філософського факультету В. Багацьким, дав можливість торкнутися і питань філософського наповнення творчості, і осмислення сучасного мистецтва в його соціокультурних проєкціях. Одним з важливих надбань круглих столів та інших заходів проекту було виникнення у співрозмовників відчуття власної причетності (чи можливості такої причетності) до подій культурного буття сьогодення і особистої відповідальності за характер його розвитку і трансформації, які відбуваються, зокрема, в мистецькому середовищі.

В цілому артпроект реалізував чимало своїх творчих завдань. Серед головних з них активізація свідомості майбутніх випускників філософського факультету відносно мистецьких і культурно-гуманітарних сфер сучасного буття, привертання уваги до проблематики художнього мислення, розширення професійного і загальнокультурного кругозору студентів університету й училища. З іншого боку, це спроба налагодження професійних контактів з художнім осередком Одеси, з'ясування спільних зон інтересу, започаткування міждисциплінарного діалогу по проблемах взаємозв'язку філософії і мистецтва. Будемо сподіватися на те, що підтримана деканом філософського факультету О. В. Чайковським ініціатива артпроекту в подальшому прийме такі форми реалізації, які стануть корисними не тільки для студентського чи мистецького середовища, але й особистісно зацікавлять і професіоналів-філософів, й інших науковців з різноманітних сфер гуманітарного пізнання.